

BEVEZETÉS ÉS FÖLDRAJZI ÁTTEKINTÉS

SZAKÁLL Sándor

Introduction

The Szerencs Hills belongs to the less studied areas of Hungary from a mineralogical point of view. The wood opal from Megyaszó was mostly examined from among minerals found here, and that was done mostly from paleontological aspects.

First important researcher was András Hoffer, who mainly dealt with this territory mainly from vulcanological and petrological point of view. From the end of the 1950s up to the present days the object of the geological examination of the area was on one hand connected with geological surveying works of the Hungarian Geological Institute, on the other hand with exploring the utilisable non-metallic mineral raw materials, especially clay mineral plants.

Bevezetés

A Szerencsi-dombság Magyarország északkeleti részén, közvetlenül a Tokaji-hegység délnyugati határrán található, alacsony, lágy dombokból álló terület (1. és 2. ábra).

Ásványtani szempontból hazánk kevésbé megkutatott területei közé tartozik. Ásványai közül még leginkább a megyaszói faopált vizsgálták, azt szinte kizárólag ősnövénytani szempontból.

Első jelentős kutatója Hoffer András (1884–1946) volt, aki elsősorban vulkanológiai, közettani szempontból foglalkozott a területtel és kutatási eredményeit több tanulmányban, illetve egy monográfiában is közzétette. Az ötvenes évek közepétől a hatvanas évek végéig a terület földtani vizsgálata egyrészt a Magyar Állami Földtani Intézet irányításával folyó földtani térképezési munkákra, másrészt az iparilag hasznosítható nemérces ásványi nyersanyagok – elsősorban agyagásványtelepek – kutatására és feltárására irányult. A területet ebben az időszakban kutató geológusok közül ki kell emelnünk Gyarmati Pál, Mátyás Ernő, Pentelényi László és Zelenka Tibor nevét.

A jelen kötet ásványtani részének alapját az 1983-ban elkészített egyetemi doktori értekezésem adatai képezik. Az ehhez fölhasznált mintákat zömében 1978 és 1982 között gyűjtöttem a területen. A kötetet Gyarmati Pál földtani áttekintése, Mátyás Tibor geokémiai tanulmánya, illetve a Papp Gábor és szerzőtársai által a megyaszói faopálon elvégzett ásványtani vizsgálatok teszik teljesebbé.

Az eredetileg 1995-re tervezett kötet megjelenése technikai okok miatt késett ezideig. Fontos még megjegyezni, hogy a Szerencsi-dombságon három területrészt természetvédelmi védelem alatt áll. Ezek védetté nyilvánítása az 1980-as évek közepén történt. Egyik védett terület az ingvári opálléhely, másik kettő pedig a Nagyrépáshoz tartozó Csáközi-kőfejtő térsége, illetve a Tetlinke-árok faopál előfordulása. Ezeken a lelőhelyeken nem szabad a feltárásokat megbolygatni; mindannyiunk közös érdeke, hogy az utánunk jövő nemzedék is megcsodálhassa a természet eme ritka képződményeit.

Földrajzi áttekintés

A Tokaji-hegység délnyugati részén elhelyezkedő, attól a Szerencs-patak völgye által elválasztott – 200–250 méter átlagmagasságú – területrészt, melyet nyugat felől a Hernád határol, Szerencsi-dombságnak nevezzük (2. ábra). A régebbi földtani irodalomban használták a területre a „sziget”, „szigetország”, „szigethegység” és „dombvidék” elnevezéseket is, de a mai geográfiai nomenklatúra szerint leghelyesebb elnevezése a dombság.

Északi határa Vizsolynál (itt szűkül össze legjobban a Hernád és a Szerencs-patak közötti terület), a déli pedig Gesztely és Szerencs vonalában húzható meg (itt belesimul az Alföldbe).

Geomorfológiailag hullámos-halmos alacsony dombság, melynek zártabb, erdővel fedett központi részét Monok térségében magasabb dombok (vagy alacsonyabb hegyek) alkotják. Ettől 4–5 km-rel északra – tőle különállva – található a nagy tömegű Sulyom-hegy és az alig kiemelkedő Sűveges-hegy, míg tőlük keletebbre néhány kisebb hegy (Bánya-hegy, Fejér-hegy, Gyúr-hegy) a Szerencs-patak jobb oldalán, Abaújszántó szomszédságában. Ezekről északra a dombság hirtelen elkeskenyedik és teljesen lapossá válik. A központi rész – még Hoffer (1926) által megállapított – öt, északi–déli irányú (valószínűleg tektonikai úton kialakult) vonulatra tagolódik, a továbbiakban mi is ehhez a felosztáshoz igazodunk.

Az első (a lekeletibb) vonulat tagjai a Golop fölött emelkedő és erdővel fedett Somos, a Kővágó, az Ond fölötti Kassa-hegy, a Szerencshez tartozó Fekete-hegy, ennek déli lejtője a Berkec-tető és a szőlőművelésre befogott többi alacsonyabb dombhát, mint a György-tető és az Aranka-tető.

A második vonulat – melyet a Hideg-völgy választ el az elsőtől – a Monok mellett emelkedő Szentés szép vulkáni dómjával kezdődik, s a festői – régi kőfejtések nyomaival teli – Kővágó-tetővel folytatódik, melyet a hosszan elnyúló Nyírjes követ. Ez utóbbi a dombvidék legmagasabb kiemelkedése (337 m). Hozzá tartozik a Sándor-tető és a Farkas-

1. ábra. A Szerencsi-dombság látképe délről (fotó: Szakáll S.)

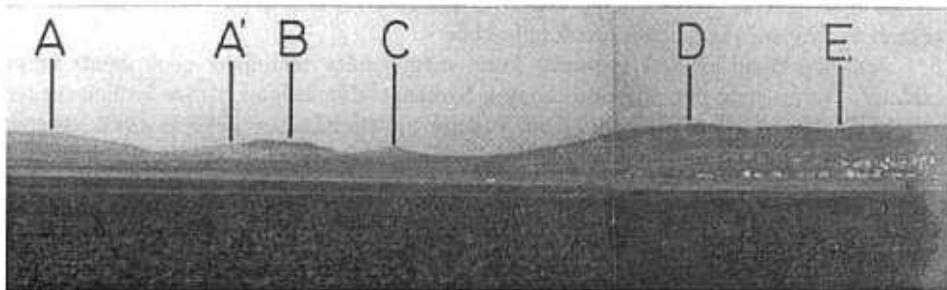
A: Hosszú-hegy; Á: Kaptár-hegy; B: Ingvár; C: Pipiske; D: Meggyes; E: Lete; F: Fuló-hegy;

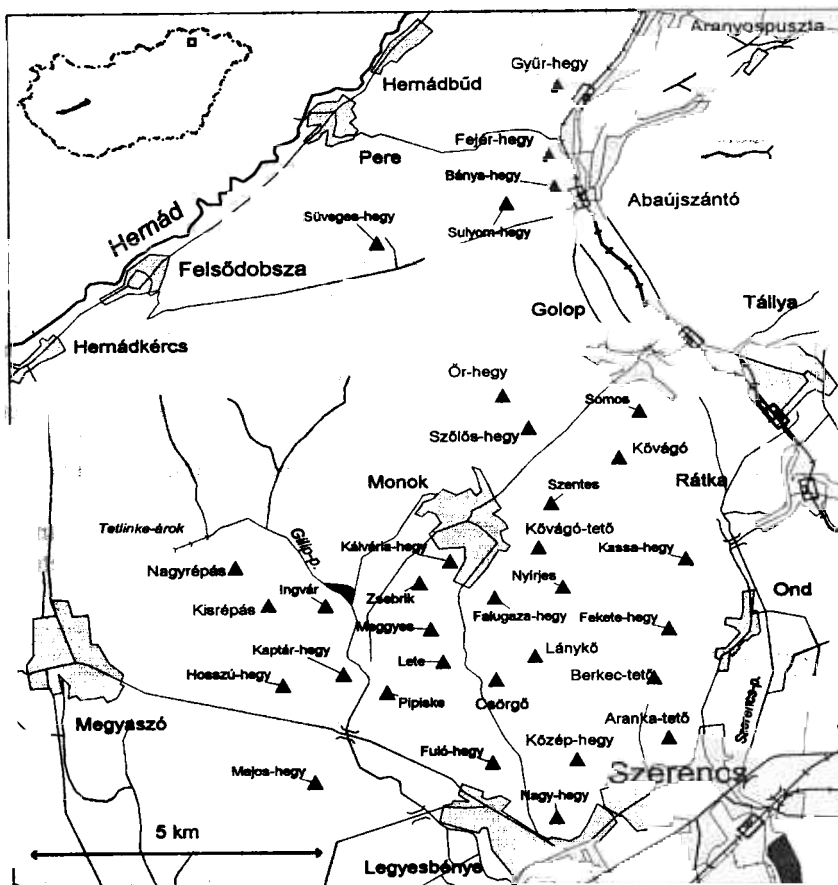
G: Nyírjes; H: Legyesbénye, kvarcit-kőfejtő; I: Nagy-hegy

Fig. 1. View of the Szerencs Hills from south (photo: S. Szakáll)

A: Hosszú Hill; Á: Kaptár Hill; B: Ingvár Hill; C: Pipiske Hill; D: Meggyes; E: Lete; F: Fuló Hill;

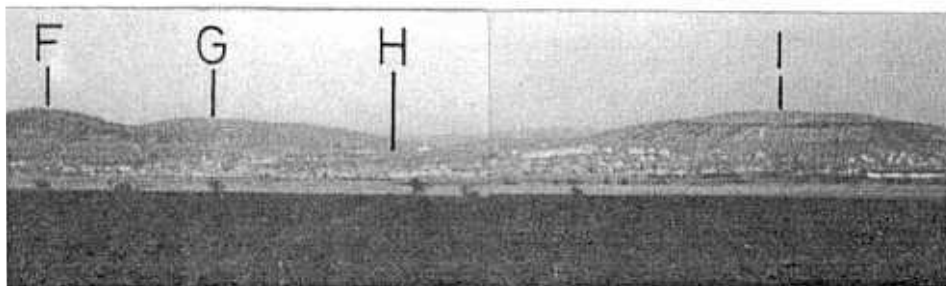
G: Nyírjes; H: Legyesbénye, quartzite quarry; I: Nagy Hill.

2. ábra. A Szerencsi-domság topográfiai vázlatja
(rajzolta: Szász R.) ▲: hegy

Fig. 2. Topographical sketch of the Szerencs Hills (by: R. Szász) ▲: hill

tető, melynek déli lejtője a Lánykő. A vonulat tagjai még a különálló, teljesen kopár Középg-hegy (gyakran szerepel a szakirodalomban Kis-hegy alakban)* és az Alföld felől különösen impozáns – Bekecs fölött emelkedő – Nagy-hegy. Az utóbbi kettőt kivéve a vonulat többi tagját sűrű erdő fedi.

A harmadik vonulatot lapos nyereg köti össze a másodikkal a Nyírjes irányában. Ennek legészakibb kúpjai a Monok mellett fekvő Ór-hegy és a Szőlős-hegy. Az ettől különálló további tagok a lapos, hosszan elnyúló Falugaza-hegy, a Csörgő és a tőlük elkülönülő impozáns szabályos kúp, a Fuló-hegy (Futó-hegynek is nevezik olykor a szakirodalomban). A Falugaza-hegyet és a Csörgőt erdő fedi, a Szőlős-hegy, a Nagy-hegy és a Fuló-hegy déli lejtőit pedig egyaránt szőlőművelésre használják.

A negyedik vonulat igen rövid, részei a Monok fölött emelkedő kopár Zsebrik és az erdős Meggyes. Ennek az utóbbinak az északi részét Báránkyőnek is nevezik. E vonulatot a Lete nagyterjedésű erdős háta köti össze a harmadik vonulattal.

Az ötödik vonulat tagjai a Gilip-patak mentén sorakoznak két sorban. A keletit az Ingvár, a Kaptár-hegy és a szabályos kis bájos kúp, a Pipiske, a nyugatit a nagy kiterjedésű Nagyrepás, a Kisrepás és a hosszan elnyúló Hosszú-hegy alkotja. A vonulatot délről a – keleti oldalán szép riolitszikkal ékes – Majos-hegy zárja.

A dombvidék belseje vízfolyásokban nagyon szegény, mindössze egy állandó vizű kis patakja van, a Gilip-patak. Ennek felduzzasztásával szép fekvésű kis tavat létesítettek az Ingvár tövében.

A szerző címe – Address of the author:

SZAKÁLL Sándor

Herman Ottó Múzeum Ásványtára

H-3525 Miskolc, Kossuth u. 13.

E-mail: xhomin @gold.uni-miskolc.hu

*A kötetben szereplő földrajzi neveket „A Magyarország földrajzinév-tára II.” (Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1980) alapján írjuk.